

अथ विधाणां चिकित्सा । तत्र स्थावरविषस्य चिकित्सा ।
 “स्थावरं विषेणात्तनरं यत्नेन वामयेत् ।
 वमनेन समं नास्ति यतस्तस्य चिकित्सितम् ॥
 विषमवर्धसुष्णश्च तीक्ष्णश्च कथितं यतः ।
 अतः सर्वविषे युक्तः परिषेकस्तु श्रुतलः ॥
 औष्ण्यसौक्ष्ण्यद्विषेण विषं पिप्तं प्रकोपयेत् ।
 वामितं सेचयेत्तस्माच्छीतलेन जलेन च ॥
 पाययेन्मधुसर्पिर्भ्यां विषं भेषजं द्रुतम् ।
 भोक्तुमर्हं रसं दद्यात् चर्मेधेन्मरिचाणि च ॥
 यस्य यस्य च दोषस्य पक्षेऽङ्गानि भूरिशः ।
 तस्य तस्योषधेः कृष्याद्विपरीतगुणैः क्रियाम् ॥
 शालयः घटिकाश्चैव कोरूपाः प्रियङ्गवः ।
 भोजनार्थं विषात्तानां ज्ञाताः पटुषु सैन्यवम् ॥”
 प्रियङ्गुः कङ्कः ।
 “मूलत्वकपत्रपुष्पाणि कोजश्चेति शिरीषतः ।
 गर्वां मूत्रेण संपिष्टं लेपाद्द्विषहरं भवेत् ॥
 दूषोविषात्तः सुस्निग्धमर्द्धं चाधश्च ॥१॥ धितम् ।
 पाययेद्गदं सुखमिदं दूषोविषाधहम् ॥
 पिप्पलीधामकं मांसी लोप्रमेला सुवर्चका ।
 मरिचं बालकं चेला तथा कनकगैरिकम् ॥
 चौद्रयुक्तः कषायोऽयं दूषोविषमपोहत ॥”
 धामकं रोहिषम् । तदलाभे उशीरं देयम् ।
 कनकगैरिकं सोमगैरु इति लोके । अत्यन्त-
 भारक्तम् ॥२॥ अथ जङ्गमविषस्य चिकित्सा ।
 “अभयो रोचनां कुष्ठमर्कपुष्पं तथोत्पलम् ।
 नलवेतसमूलानि गरलं सुरसां तथा ॥
 सकलिङ्गं समञ्जिहामनन्ताश्च श्रुतावरीम् ।
 षड्जाटकं समञ्जश्च पद्मकेशरमित्यपि ॥
 कल्कोन्मल पचेत् सर्पिः पयो दद्याच्चतुर्गुणम् ।
 सम्यक्पक्वेऽवतीर्णं च श्रुते तस्मिन् विनिः-
 क्षिपेत् ॥
 सर्पिस्तुल्यं भेषकं चौद्रं क्षतरत्नं निधापयेत् ।
 विषाणि हन्ति दुर्गाणि गरदोषक्षतानि च ॥
 स्पर्शाहन्ति विषं सर्वं गरुरपह्नितां त्वचाम् ।
 योगजन्तमर्कं कङ्कं मांससादं विसंज्ञताम् ॥
 नाशयत्यङ्गनाभ्यङ्गपानवस्तिषु योजितम् ।
 सर्पकोटाखलूतादिदृष्टानां विषहृत् परम् ॥”
 मृत्पुष्पाश्चेदि द्रुतम् ॥
 “धुत्तरस्य शिषा पेया चीरेण परिपेषिता ।
 अङ्कोटवृंशजा चापि अविषघ्नी प्रयत्नतः ॥
 रजनीयुग्मपत्रजम्बुजानागकेशरैः ।
 श्रुताम्बुपिष्टेरालेपः सद्यो लतां विनाशयेत् ॥
 जीरकस्य क्षतः कल्को द्रुतसैन्धवसंयुतः ।
 सुखोष्णो मधुना लेपो रुचिकस्य विषं हरेत् ॥
 गन्धमात्राय मुदितसूर्यावर्चदलस्य तु ।
 रुचिकेन नरो विहः क्षणाद्भवति निर्विषः ॥”
 इति विधाधिकारः । इति भावप्रकाशः ॥ ३ ॥
 पारिभाषिकविषा यथा,—
 “न विषं विषमिव्याहुजङ्गलं विषमुच्यते ।
 देवस्वप्नापि यत्नेन सदा परिहरेत्ततः ॥”
 इति कौर्मोऽपविभागे १५ अध्यायः ॥

अपि च ।
 “दुरधीता विषं विद्या अजीर्णं भोजनं विषम् ।
 विषं गोष्ठौ दरिद्रस्य दृढस्य तरुणौ विषम् ॥
 विषं चक्रमर्षं राजौ विषं राजोऽनुकूलता ।
 विषं स्त्रियोऽप्यन्यद्विदो विषं आधिरवोचितः ॥”
 इति चाणक्यम् ॥
 विषकण्टकनी, स्त्री, (विषयुक्तः कण्टकोऽस्या
 अस्तीति । इति । डीष् ।) बन्ध्याकर्कोटकी ।
 इति राजनिर्घण्टः ॥ (अस्याः पर्यायो यथा,—
 “बन्ध्याकर्कोटकी देवी कन्यायोगीश्वरीति च ।
 नागारिणक्रदमनी विषकण्टकनी तथा ॥”
 इति भावप्रकाशस्य पूर्वखण्डे प्रथमे भागे ॥)
 विषकन्दः, पुं, (विषयुक्तः कन्दो यस्य ।) नीलकन्दः ।
 इति राजनिर्घण्टः ॥
 विषघा, स्त्री, गुडुपी । इति शब्दचन्द्रिका ।
 विषघाती, [न] पुं, (विषं हन्तीति । हन +
 णिनिः ।) शिरीषवृक्षः । इति शब्दमाला ॥
 विषनाशके, त्रि ॥
 विषघ्नः, पुं, (विषं हन्तीति । हन + टक् ।) शिरीष-
 वृक्षः । इति शब्दचन्द्रिका ॥ यवासः । विभी-
 तकः । इति राजनिर्घण्टः ॥ चम्पकवृक्षः । इति
 जटाधरः ॥ विषनाशके, त्रि ॥ (यथा, मनुः ।
 ७ । २१८ ।
 “विषघ्नैरगदेषास्य सर्वद्रव्याणि योजयेत् ।
 विषघ्नानि च रत्नानि नियतो धारयेत् सदा ॥”)
 विषघ्नौषधानि यथा,—
 मधुरवाच ।
 “रक्षोघ्नानि विषघ्नानि यानि धार्याणि भूसुजा ।
 अगदादि समाचक्षु तानि धर्मभृतावर ॥
 मत्स्य उवाच ।
 विस्वाट्कायवचारं पाटला वाङ्मिकोषणा ।
 श्रीपर्णौ शूलकौयुक्ता निष्काश प्रोक्षणं परम् ॥
 सविषं प्रोक्षितं तेन सद्यो भवति निर्विषम् ॥१॥
 यवसेन्मपानीयवल्गुशय्यासनोदनम् ।
 कवचाभरणं कृत्वा बालयजनवेषमनी ॥
 श्रेणुः पाटल्यतिविषा गोपी भार्गो पुनर्नवा ।
 समञ्जश्चमूलत्वक्कपित्थवृषोक्षितम् ॥
 सहदन्तशठन्तदत् प्रोक्ष्य विषनाशनम् ॥२॥
 लाक्षा प्रियङ्गु मञ्जिष्ठा सममेला हरेणुका ।
 सयष्टा मधुना युक्ता बभुपित्तं कल्किता ॥
 निखनेदुग्धोविषाणस्य सप्तरात्रं महोत्तरे ।
 ततः क्षला मणिं चेन्ना बह्वं हस्तेन धारयेत् ॥
 संस्पृष्टं सविषन्तेन सद्यो भवति निर्विषम् ॥३॥
 मनो जलं शमीपुष्पं दुर्द्धर्षं चैव कर्पकाः ।
 कपित्थकुष्ठमञ्जिष्ठाः पित्तं शूलककल्किताः ॥
 शुनो गोः कपिलायाश्च सौम्याश्चोवापरोऽगदः ।
 विनक्षितं परमं कार्यं मणिरत्नञ्च पूर्ववत् ॥
 नृपिका जतुका वापि हस्ते बद्धा विषापहा ॥४॥
 हरेणु मांसी मञ्जिष्ठा रजनी मधुका मधु ।
 अक्षत्वक् सुरधं लाक्षाभुपित्तं पूर्ववद्भुवि ॥
 वादिनाणि पताकाश्च पिष्टैरेतैः प्रलेपिताः ।
 शूला दृष्ट्वा चाप्राय सद्यो भवति निर्विषः ॥५॥

त्रायणं पञ्चलवणं मञ्जिष्ठा रजनीहयम् ।
 रुच्यैला चिहृतापचं विदुङ्गमिन्द्रवारुणी ॥
 मधुकं वेतसं चौद्रं गोविषाणे निधापयेत् ।
 तस्मादुष्णाभुना मात्रा प्रागुक्तं योजयेत्तथा ।
 विषं भुक्तं जारयति निर्विषेऽपि न दोषकत् ॥६॥
 सक्तं सर्जरसोपेतं सर्षपा रत्नवायुकेः ।
 सुवर्णा तस्करतरोः कुसुमैरर्जुनस्य तु ॥
 धूपो वासयहे हन्ति विषं स्थावरजङ्गमम् ।
 न तत्र कौटाः सविषा न दद् रसरीहपाः ।
 न क्षत्वा कर्मणस्तत्र धूपोऽयं यच्च दह्यते ॥७॥
 कल्कितेषु तृणचौरपलाशदुग्धमवस्त्रलेः ।
 दूज्वलवातुसुरसानाकुलीतकुलीयकेः ।
 कायः सर्वोदकार्येषु काकमाचोयुतेष्टतः ॥८॥
 रोचनापत्रनेपालीकुङ्कुमेस्तिलकोऽन्वहम् ।
 विषैर्न बाध्यते स्थाच नरनारीरुपप्रियः ॥९॥
 चण्डैर्हिरामञ्जिष्ठाकिण्वहीकण्विजम्बुजैः ।
 दिग्धं निर्विषतामेति गात्रं सर्वविषाहृतम् ॥१०॥
 शिरीषस्य फलं पत्रं पुष्पं त्वङ्मूलमेव च ।
 गोमूत्रघृष्टो ह्यगदः सर्वकर्मकरः स्मृतः ॥११॥
 एकवीरमहौषधः शृङ्गु चातः परं हिज ।
 बन्ध्याकर्कोटकी राजान् विष्णुकान्ता तथोक्तता ।
 शतमूली शतानन्दी वला मोचा पटोकिता ।
 सोमा पिङ्गलश्या चैव तथा दग्धरुहा च या ।
 खले कमलिनी या च विशाली शूलमूलिका ॥
 चण्डाली हस्तिचण्डाली गोचण्डाली च
 गन्धिका ।
 रक्ता चैव महारक्ता तथा वर्द्धिशिखा च या ।
 कोषातकी नक्तमाला प्रियाला शुभलक्षणा ।
 वारणा च सुगन्धा च तथा वै गन्धनाकुली ॥
 ईश्वरी च शिलीन्धी च सोमली वंशतालिका ।
 जतुकाली महाश्वेता श्वेता च मधुयष्टिका ॥
 वर्जटः पारिभद्रश्च तथा वै सिन्धुवारिका ।
 जीवानन्दा वसुमती नर्तनागरकण्टकी ॥
 तालता जालपाताला तथा च वटपत्रिका ।
 कार्मन्वीरी महानोला कटुरं हंसपादिका ॥
 मखूकपर्णी वाराही हे तथा तच्छुलीयके ।
 सर्पिणी लवणा ब्राह्मी विन्धरूपा तुलङ्करी ॥
 रजापहा वृद्धिकरी तथा शल्यापहा च या ।
 पत्रिका रोहिणी चैव रक्तमाला महौषधी ॥
 तथामलकवन्दाकं या च चित्रा पटोकिता ।
 काकोली श्वीरकाकोली प्रीतिपुष्पी तथैव च ॥
 केशिनी वृक्षिकाली च महानागा श्रुतावरी ।
 तथा गरुडवेगा च खले कुसुदिनी तथा ॥
 खले चोत्पलिनी या च महाभूमिलता च या ।
 उन्मादिनी सोमराणी सर्वरत्नानि पार्थिव ॥
 विशेषान्नरकतान्यत्र कीटपक्षं विशेषतः ।
 जीवजाताश्च मणयः सर्वे धार्या विशेषतः ॥१२॥
 रक्षोघ्नाश्च यशस्याश्च क्षत्वा वेतालनाशनाः ।
 विशेषान्नरनागाश्च गोखरोरुससुङ्गवाः ॥
 सर्पेतिरिगोमायुधभूमखूकजाश्च ये ।
 सिङ्घाश्चर्ममञ्ज्वाऽरहोपिवानरसम्भवाः ॥
 कपिज्जलान्गोधाहिमहिषेषु भवाश्च ये ॥